

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Николай Папучиев,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

за дисертационното изследване на Божидар Ивайлов Първанов на тема „Характеристика и динамика на пространствата в селището при традиционната българска семейно-родова обредност (XIX – средата на XX век)“ за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 3.1 „Социология, антропология и науки за културата“

Изложението в представеното изследване е структурирано в четири основни глави, уводна и заключителна части. Изворите и библиографията са изведени в самостоятелни цялости, работата е снабдена и с Приложение, съдържащо таблица, три графики и няколко снимки, илюстриращи базови за работата постановки.

Уводната част представя предмета, целите и задачите на научното изследване, анонсира водещата работна хипотеза и мотивациите на нейното изграждане. Основните концепти, с които оперира анализът в отделните глави, също са акцентно представени в тази част на изложението. Засегната е актуалността на темата, както и нейната значимост за етноложките проучвания в съвременността. Детайлно са представени методологическите аспекти на изследователската работа, чието изясняване продължава и в основните глави на изложението, доколкото те са пряко свързани с теоретичната обосновка на изложението и предопределят практическите наблюдения на автора. „Основната амбиция на изследването – заявява Божидар Първанов на стр. 12 – е да проблематизира и теоретизира явлението *ритуално пространство* в българската традиционна култура“. Независимо от факта, че изследването се полага в хронологичните граници XIX – средата на XX век, важно е уточнението за тяхната условност и пропускливост. Това уточнение също е част от методологическото обосноваване на теоретичния инструментариум, чрез който културата се анализира в нейния пространствен и времеви континуум, а не се заскобява в определен исторически период. Обобщената оценка за уводната част на изследването е, че става дума за едно образцово

за този тип проучвания изложение, което дава ясна представа за целостта на проведеното изследване.

Първа глава на работата „Научният дискурс върху културните измерения на категориите пространство и място. История на идеите“ синтезира теоретичните наблюдения, изграждащи изследователската традиция по проучвания проблем. Анализът кореспондира с установени научни тези, като се прави успешен опит за тяхното критично разглеждане и надграждане. В историческа перспектива се извежда проблематизирането на *пространството* и *мястото* в контекста на традиционната култура, на анализ е подложено и самото понятие *традиция*. В тази перспектива се прави опит за контекстуално полагане на научните идеи, при което се разкриват и интересни взаимоотношения между изследователските търсения и политическите характеристики на близкото минало например. За тази част на работата е основополагащо разбирането, за имплицитните способности на комуникация, чрез които се прави опит за задълбочено обяснение на човешките поведенчески стратегии и телесното позициониране и автопозициониране в сферата на социалното общуване. Тук, както и по-нататък в текста, авторът привежда съществуващи трудове по въпроса, като обаче ги чете критично през призмата на собствените си идеи и не повтаря вече изразени тези. Този тип вътрешна за работата дискусия предизвиква привеждането на редица аргументи от страна на автора, което се превръща в ключов компонент при изграждането на собствената концептуална база. Напълно съзнателно и творчески се търсят „пукнатините“ в различни теоретични обяснения за културата, като се отбелязва както динамиката на процесите, така и цялата сложност на човешката активност и участие в създаването и промените в културната сфера. Поради тази причина, именно като динамични се разглеждат функциите на *местата* и *пространствата*, като това се прави през опита да се разкрие ролята на ритуалните практики. По този начин се хвърля светлина върху функционирането на обряда и обредността като цяло, както с оглед на неговите психологически отражения, така и от гледна точка на социално-кохезионната му роля, отразяваща различни по своя характер идеологически кодове. В тази си част работата прави опит да разшири

разбирането за „организация на пространството“ като физическа величина. Напълно в синхрон със съвременните теории анализът допълва концептуализацията му с ролята на социалните връзки, които дефакто конструират пространствените представи на общността. Мисленето за пространството е регистрирано и получава своите културни измерения, настоява авторът, в които се открояват отношенията *център – периферия*, както и *високо – ниско*, което дава основание в теоретичен план да се прокара паралел между миналото и настоящото урбанизирано живеене.

Във втора глава на изложението „Обща теория на структурно-функционалната динамика на пространствата и местата в механизма на ритуалните практики“ акцентът е поставен върху връзката, която съществува между пространствата и местата като зони на специфичен ритуално-обретен праксис. Обект на аналитично осмисляне в началната част е понятието мит, като и тук – подобно на приложения в предходната глава подход – се прави опит за историческо реконструиране на различните научни постановки по въпроса. Наред с това обаче, анализът се опира и на достиженията на фолклористиката от 80-те години на XX в. в търсене на релациите *мит – легенда – фолклорна приказка* (стр. 74). Тук може да се отправи препоръка за едно малко по-конкретизирано в теоретично отношение изложение, отнасящо се до разбирането на мита – и по-специално на онези разработки, отнасящи се т.нар. *вторичен мит* и/или *социалните идеологии*. Доколкото проблемът за митологичното и неговите социални измерения е обект на множество изследвания в различни дисциплинарни полета, авторът избира да пресрещне рационализираното разбиране за пространството като физическа величина с проекциите на митичното мислене, опирайки се на изведените от Клод Леви-Строс дихотомични отношения във всяка една – независимо от степента на нейната йерархична подреденост – кохерентна социална организация. Чрез конкретни примери от български културни реалности са онагледени механизмите, чрез които една или друга човешка общност обживява пространството, превръща го в специфична семиотична система, изградена от знаци и значения, и чрез тях го разпознава като свое. Обърнато е внимание на различните измерения на пространството, като в анализа се

пресрещат философски и антропологични тези. Пресрещане, разбирано в най-широкия смисъл на еkleктични на места съпоставки между семиотични реконструкции, етически дидактизъм и неоеволюционистко теоретизиране. Удържан в рамките на установената методология обаче, текстът не се отклонява по посока на трудно проверими изводи, а напротив – остава организиран около цялостната логика и мотивираност на научната теза. Това особено ясно се забелязва във втората част на главата, в която изследването се концентрира върху търсенето на механизмите на концептуализиране на културните и обредните пространства чрез познавателния апарат, който притежават колективните общности. Именно тук се откроява един от значимите приносни моменти на работата, свързан с предлагането на нов прочит на вече засвидетелствани и документирани факти както по отношение на анализационния инструментариум, така и във връзка с неговото проектиране върху конкретни теренни проучвания.

Трета глава на работата „Класификация и ритуална роля на пространствата и местата в българската фолклорна култура. Обживяване на пространствените измерения“ и четвърта „Динамика на функцията и значението на ритуалните пространства в българската фолклорна култура. Опит за извеждане на изследователски модел“ изграждат смисловия център на работата, чиято теоретична концептуализация е извършена в предходните две части. Анализът кореспондира изключително задълбочено с достиженията на „реалистичната“ българска етнография, като акцент се поставя върху пространствата и местата, превърнати във функционални компоненти в домодерната, доиндустриална култура на българите. Пространствените измерения, самото мислене за пространството като ключов фактор в човешкото битие, представите за движение отвътре – навън и отвън – навътре, изграждат не просто мерки за дистанция, а са специфично концептуализиране на света в трайно установени културни единици. Това е важно за работата наблюдение, защото дава възможност да се мотивират семиотичните връзки и знаковите реконструкции, които се правят в изследването. При работата със събрания и описан емпиричен материал и класифицираните артефакти, анализът надгражда схващането за структурните измерения на културата, като

прави опит за разширяването му посредством прилагане на интерактивни подходи, отчитащи ролята на отделния човек като агент в „разбирането“ и социалното „правене“ на култура. Ключови за работата в трета глава са понятията *селище* и *землище*, *дом* и *двор*, както и начините, по които традиционната култура ги превръща в част от сакрализираните пространства, посредством поредица от значещи ритуални функции. Землището обаче е разгледано не само през прагматиката и функцията на местата, а са осмислени и в контекста на ритуалното и символното им обживяване от страна на общността. С акцент в изложението е представено и мисленето за рода и семейството и тяхното пространствено ситуиране. Човешкото тяло също е представено като ключов компонент в традиционната култура при проектирането на пространствените измерения и неговите символни означения.

Този аспект в проучването е подкрепен в четвърта глава от търсенията на Божидар Първанов, насочени към разглеждането на ритуалните практики като единна по своя характер концептуализираща структура, която обаче притежава и своите реално практически проекции. Тук отново се обръща внимание на фолклора като част от инструментите на колективната култура да остойносттава, символизира и наративизира абстрактните и конкретните измерения на пространството, респективно мястото. Това отново се изследва и през човешката активност в сферата на сакрализирания хронотоп, в чийто контекстуални рамки се извършват ритуалите. Наред с това, тук отново се акцентира върху ролята на човека, но вече не само като активен деятел, а и като „мяра за нещата“. В случая – като модел за проекция на човешкото при създаването на културни конструкти и пространствени модели. Тук отново, както и в предходната глава на работата, анализът допълва наблюденията на структурализма с достиженията на рефлексивната антропология, за да представи когнитивните човешки възможности, както и жизнените стратегии като механизми при очертаването и символизирането на пространството.

Наред с всичко казано дотук, трябва да се подчертае, че изложението е изключително добре аргументирано и илюстрирано. В работата е демонстрирано задълбочено познаване на етнографските артефакти, както и научните

наративи, които конструират сюжетите на техните функционални употреби. Наред с това, то цялостно издържано по отношение на стила и езика. Стриктно са спазени всички правописни и пунктуационни норми, изводите са логически изведени и проверими, което дава възможност работата бързо да навлезе в научния оборот от идеи и концепции в областта на етнологията. Библиографията е изведена съобразно наличните норми, а позоваването на чужди източници е извършено изключително коректно и добросъвестно. Справката, отнасяща се до наличните Интернет-източници също е представена съобразно установените стандарти. Трябва да се подчертае и научната добросъвестност на автора не само по отношение на изследвания материал и оперирането с библиографията, а и по отношение на изказаните мнения в рамките на вътрешната защита. Напълно коректно Божидар Първанов се е съобразил с онази част от изказаните мнения, които са обогатили първоначалния текст и са му придали допълнителна научна и приложна стойност.

Резултатите от работата са апробирани в шест научни публикации, една от които на английски език, както и на няколко научни конференции. Божидар Първанов е участник в седем изследователско-приложни проекта, финансирани от авторитетни организации и източници, както и на повече от 15 изложби, отразяващи проблеми на колективната култура и на интеркултурното и междуетничното общуване между хората. Всичко това безспорно е допринесло за разширяване на изследователския хоризонт на младия проучвател и за аргументиране на направените наблюдения, послужили за изграждането на теоретичната конструкция на дисертационния труд.

Убедено подкрепям и препоръчвам на членовете на Научното да гласуват положително за труда на Божидар Първанов „Характеристика и динамика на пространствата в селището при традиционната българска семейно-родова обредност (XIX – средата на XX век)“ и да му присъдят научно-образователната степен „доктор“ на автора му.

София

Рецензент:.....

03.04.2022

Проф. дн Николай Папучиев